

Система соціального-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад

*Шопіна Ірина Миколаївна*¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.05.2025	Право	342.6

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15576476>

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню сутності та особливостей системи соціально-правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, а також членів добровольчих формувань територіальних громад. Визначено, що соціальний захист військовослужбовців в Україні має такі основні цілі: підтримання високого рівня обороноздатності держави за рахунок залучення до військової служби придатних до її несення осіб з високим рівнем розвитку професійно значущих якостей і мотивації до захисту територіальної цілісності та суверенітету; підтримання соціальної стабільності у військових формуваннях за рахунок забезпечення базових потреб військовослужбовців при проходженні військової служби; забезпечення соціальних гарантій для осіб, звільнених з військової служби за віком, вислугою або станом здоров'я, а також для членів сімей загиблих та зниклих безвісті військовослужбовців.

Виокремлено ключові аспекти соціального захисту, включаючи грошове, продовольче, речове, медичне, психологічне та житлове забезпечення. Сформульовано авторські визначення їх понять, проведено аналіз їх змісту. Узагальнено властивості системи соціально-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад, до яких віднесено: 1) комплексність (підтримка військовослужбовців і членів їх сімей протягом проходження служби та після її завершення має забезпечувати захист їх основних потреб (грошових, продовольчих, речових, медичних, психологічних, житлових та ін.), охоплюючи широке коло гарантій); 2) стабільність (соціально-правовий захист військовослужбовців та інших категорій громадян має безперешкодно здійснюватися протягом тривалого періоду, що, у свою чергу, потребує реалістичності законотворчої діяльності при визначенні обсягу гарантій та пільг; 3) детермінованість специфікою проходження військової служби та основними проблемами, ризиками та небезпеками, що виникають під час її проходження; 4) наявність позитивного впливу наявного рівня соціально-правового захисту на стан національної безпеки і оборони, а також на морально-психологічний клімат у військових формуваннях.

¹ доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, <https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>

Сформульовано поняття системи соціально-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад як сукупності гарантій забезпечення їх основних потреб, нормативно-правового регулювання і правозастосовної практики, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод означених осіб, задоволення їх матеріальних і духовних потреб, пропорційне ризикам та небезпекам їх діяльності.

Ключові слова: соціальний захист, соціально-правовий захист, військовослужбовці, добровольчі формування територіальних громад, соціальні гарантії, житлове забезпечення, речове забезпечення, грошове забезпечення, медичне забезпечення.

The System of Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Volunteer Territorial Community Formations

Annotation. The article is devoted to a comprehensive study of the essence and peculiarities of the system of social and legal protection of military personnel of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as members of volunteer territorial community formations. It is determined that the social protection of military personnel in Ukraine has the following main objectives: maintaining a high level of state defense capability by attracting individuals fit for military service with a high level of development of professionally significant qualities and motivation to protect territorial integrity and sovereignty; maintaining social stability in military formations by ensuring the basic needs of military personnel during their service; ensuring social guarantees for persons discharged from military service due to age, length of service, or health conditions, as well as for family members of deceased and missing military personnel.

Key aspects of social protection have been identified, including monetary, food, material, medical, psychological, and housing provisions. The author's definitions of their concepts have been formulated, and an analysis of their content has been conducted. The properties of the system of social and legal protection of military personnel and members of volunteer territorial community formations have been summarized, including: 1) comprehensiveness (support for military personnel and their family members throughout their service and after its completion must ensure the protection of their basic needs (monetary, food, material, medical, psychological, housing, etc.), covering a wide range of guarantees); 2) stability (social and legal protection of military personnel and other categories of citizens must be unhindered and continuously implemented over a long period, which, in turn, requires realism in legislative activity when determining the scope of guarantees and benefits); 3) determinism by the specifics of military service and the main problems, risks, and dangers arising during its performance; 4) the presence of a positive impact of the current level of social and legal protection on the state of national security and defense, as well as on the moral and psychological climate in military formations.

The concept of the system of social and legal protection of military personnel and members of volunteer territorial community formations is formulated as a set of guarantees for ensuring their basic needs, normative legal regulation, and law enforcement practice that ensure the realization of the constitutional rights and freedoms of the specified persons, satisfying their material and spiritual needs, proportionate to the risks and dangers of their activities.

Keywords: social protection, social and legal protection, military personnel, volunteer territorial community formations, social guarantees, housing provision, material provision, monetary provision, medical provision.

Вступ

Сучасний етап відсічі російській збройній агресії вимагає кардинального посилення рівня виконання комплектування особовим складом Збройних Сил України та інших військових формувань. З огляду на це, стабільна та справедлива система соціального захисту військовослужбовців набуває особливої актуальності та стратегічного значення для забезпечення національної безпеки держави. В умовах довготривалого збройного конфлікту та наявності низки обмежень, обумовлених дією правового режиму воєнного стану, питання всебічної підтримки осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, виходить на перший план, детермінуючи ефективність функціонування всього сектору безпеки і оборони. Забезпечення належного соціального захисту військовослужбовців, як це визначено у статті 17 Конституції України, є не лише конституційним обов'язком держави, але й фундаментальною передумовою підтримання високого рівня обороноздатності та соціальної стабільності у військовому середовищі. Актуальність дослідження цієї проблематики посилюється з огляду на необхідність залучення до військової служби мотивованих та кваліфікованих осіб, здатних ефективно виконувати завдання із захисту територіальної цілісності та суверенітету України, що безпосередньо залежить від дієвості системи соціальних гарантій. Відтак, комплексний аналіз наявних механізмів соціального захисту, включаючи грошове, продовольче, речове, медичне, психологічне та житлове забезпечення, є життєво важливим для побудови справедливої та ефективної кадрової та соціальної політики в умовах надзвичайних викликів. Глибоке вивчення поточного стану правового регулювання та правозастосовної практики у цій сфері дозволить ідентифікувати проблемні аспекти та розробити обґрунтовані рекомендації для подальшого удосконалення системи соціальних гарантій військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Питання соціальної політики в секторі безпеки і оборони, правового забезпечення реалізації військовослужбовцями своїх соціальних прав розглядали у своїх роботах такі науковці, як М. Журавльов і В. Мулява, Л. Мазуренко, Л. Малюга, В. Циганок та інші автори. Разом з тим, поняття системи соціально-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад, а також властивості цієї системи ще недостатньо висвітлені у наукових працях та потребують здійснення окремих наукових розвідок.

Мета статті – охарактеризувати систему соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, а також членів добровольчих формувань територіальних громад.

Завдання статті: визначити цілі соціального захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад, охарактеризувати види їх соціального забезпечення, визначити поняття та властивості системи соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, окреслити напрями вдосконалення вказаної системи.

При написанні статті використано методи контент-аналізу, порівняльно-правовий, формально-догматичний, прогностичний і герменевтичний методи.

Результати

У ст.17 Конституції України визначено, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1]. Соціальний захист військовослужбовців – це діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у

військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [2].

Від успішного вирішення проблем соціально-правового захисту особового складу сектору безпеки і оборони України в сучасних умовах, кадрової та соціальної безпеки, кадрової та соціальної політики залежить ефективність державного управління національною безпекою у нашій державі. Завдяки цьому нейтралізуються внутрішні загрози її національній безпеці та соціально-економічному розвитку [3].

Соціальний захист військовослужбовців в Україні має такі основні цілі:

- підтримання високого рівня обороноздатності держави за рахунок залучення до військової служби придатних до її несення осіб з високим рівнем розвитку професійно значущих якостей і мотивації до захисту територіальної цілісності та суверенітету;
- підтримання соціальної стабільності у військових формуваннях за рахунок забезпечення базових потреб військовослужбовців при проходженні військової служби;
- забезпечення соціальних гарантій для осіб, звільнених з військової служби за віком, вислугою або станом здоров'я, а також для членів сімей загиблих та зниклих без вісті військовослужбовців.

Найбільш важливим, на нашу думку, елементом системи соціально-правового захисту військовослужбовців, є їх грошове забезпечення. Грошове забезпечення військовослужбовців уявляє собою сукупність заробітної плати, додаткових виплат і компенсацій, які гарантуються, нараховуються і виплачуються державою під час несення військової служби, і, за певних умов – після її завершення.

Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері праці та соціальної політики, інші центральні органи виконавчої влади відповідно до їх компетенції розробляють та вносять у встановленому порядку пропозиції щодо грошового забезпечення військовослужбовців [2]. До його складу входять: посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення [2].

Грошове забезпечення визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця [4]. Це дозволяє створювати додаткові стимули для професійного зростання військовослужбовців та збільшення їх інтересу до тривалого проходження служби.

Грошове забезпечення виплачується у розмірах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України, та повинно забезпечувати достатні матеріальні умови для комплектування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів кваліфікованим особовим складом, враховувати характер, умови служби, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності [2]. Слід сказати, що встановлення гідного рівня грошового забезпечення військовослужбовців стало метою державної політики лише після початку російського вторгнення у 2014 році, це завдання держави остаточно закріпилося у правових актах після лютого 2022 року. До 2014 року рівень грошового забезпечення військовослужбовців встановлювався на рівні мінімального задоволення життєвих потреб, що сприяло звільненню більшості конкурентоспроможних осіб з військової служби.

Порядок виплати грошового забезпечення визначається Міністром оборони України, керівниками центральних органів виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування та правоохоронні органи,

керівниками розвідувальних органів України. Порядок і розміри грошового забезпечення військовослужбовців, відряджених до державних органів, підприємств, установ, організацій, а також державних та комунальних навчальних закладів для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, визначаються Кабінетом Міністрів України. За військовослужбовцями, які тимчасово проходять військову службу за межами України, зберігається виплата грошового забезпечення в національній валюті та виплачується винагорода в іноземній валюті за нормами і в порядку, що визначаються Кабінетом Міністрів України. Військовослужбовцям Сил спеціальних операцій Збройних Сил України встановлюється спеціальна надбавка, що входить до щомісячних додаткових видів грошового забезпечення [4].

За військовослужбовцями, виведеними у розпорядження командира (начальника) військової частини у зв'язку з потребою у тривалому лікуванні, зберігаються виплати в розмірі посадового окладу за останнім місцем служби, окладу за військовим званням, надбавки за вислугу років, інших щомісячних додаткових видів грошового забезпечення постійного характеру та інші види грошового забезпечення з урахуванням зміни вислуги років та норм грошового забезпечення протягом усього строку безперервного перебування на лікуванні в закладах охорони здоров'я, зокрема іноземних держав, та у відпустці для лікування у зв'язку з хворобою або відпустці для лікування після поранення (контузії, травми або каліцтва) [2].

Продовольче та речове забезпечення – це комплекс заходів, що включає задоволення потреб військовослужбовців у харчуванні, обмундируванні, взутті, спорядженні, індивідуальному захисті за встановленими нормами, що здійснюється за рахунок держави.

Продовольче забезпечення військовослужбовців, резервістів і військовозобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, здійснюється за нормами і в строки, що встановлюються Кабінетом Міністрів України [2]. Норми харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту визначені Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 426 [5]. Продовольче забезпечення військової частини уявляє собою надання виконавцем послуг щодо забезпечення харчуванням за контрактом (послуги щодо забезпечення харчуванням, продуктами харчування особового складу військових частин, у тому числі полівітамінними препаратами, водою питною бутильованою, освіження запасів продовольства, а також годування штатних тварин, яких утримує військова частина) [6].

Основним завданням речового забезпечення є задоволення потреб військовослужбовців в обмундируванні, взутті, натільній і теплій білизні, теплих і постільних речах, спорядженні, спеціальному одязі, спеціальному одязі та спорядженні для виконання спеціальних завдань, предметах індивідуального захисту, тканинах, технічних засобах речової служби, технічних засобах виховання (пропаганди), матеріальними засобами речової служби II класу забезпечення, нагрудних та нарукавних знаках і знаках розрізнення, санітарно-господарському майні, спортивному інвентарі та лазне-пральному обслуговуванні, що сприяють успішному веденню військами (силами) бойових дій та виконанню інших завдань, як у мирний час, так і в особливий період [7].

Речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил включає: забезпечення обмундируванням, взуттям, натільною і теплою білизною, теплими і постільними речами, спорядженням, спеціальним одягом, засобами індивідуального захисту, спеціальним одягом та спорядженням для виконання спеціальних завдань, нагрудними знаками, знаками розрізнення і фурнітурою, ідентифікаційними жетонами, санітарно-господарським, спортивним та гірським спортивним майном, наметами, брезентами, м'якими контейнерами, декоративними тканинами і килимовими виробами; створення та утримання запасів

речового майна; лазне-пральне обслуговування військовослужбовців військових частин і забезпечення мийними засобами; організацію та проведення ремонту речового майна, технічних засобів речової служби, хімічного чищення обмундирування та спеціального одягу; фінансове планування та фінансування, складання та подання встановленої звітності тощо [7].

Речове забезпечення військовослужбовців, а також резервістів і військовозобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, здійснюється за нормами і в строки, що визначаються відповідно центральними органами виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, Головою Служби безпеки України, начальником Управління державної охорони України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Адміністрацією Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а порядок грошової компенсації вартості за неотримане речове майно військовослужбовців, резервістів і військовозобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, визначається Кабінетом Міністрів України [2].

Проходження військової служби характеризується частими змінами дислокації військовослужбовців, що включає і динамічні зміни їх місця проживання. При переїзді військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, а також тих, хто перебуває на кадровій військовій службі та військовій службі за призовом осіб офіцерського складу, на нове місце військової служби в інший населений пункт, у зв'язку з призначенням на військову посаду, зарахуванням до військового навчального закладу, термін навчання в якому становить не менше шести місяців, або у зв'язку з передислокацією військової частини їм виплачується:

- 1) підйомна допомога в розмірі місячного грошового забезпечення на військовослужбовця і 50 відсотків місячного грошового забезпечення на кожного члена сім'ї військовослужбовця, який переїжджає з ним на нове місце військової служби;
- 2) добові, встановлені Кабінетом Міністрів України для працівників, які перебувають у відрядженні, за кожний день перебування в дорозі на військовослужбовця та кожного члена сім'ї військовослужбовця, який переїжджає разом з ним [8].

Речове, медичне, психологічне та соціальне забезпечення військовослужбовців здійснюється з урахуванням потреб жінок і чоловіків у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [2].

Військовослужбовці, направлені у відрядження в межах України або за кордон, мають право на відшкодування документально підтверджених фактичних витрат на відрядження, а також на одержання коштів на харчування та фінансування інших власних потреб фізичної особи (добові витрати) у зв'язку з відрядженням. Відшкодування витрат військовослужбовців, направлених у відрядження в межах України або за кордон, та виплата добових витрат для таких військовослужбовців здійснюються у строки та в порядку, визначені Міністерством оборони України за погодженням з Міністерством фінансів України [2].

Проходження військової служби пов'язано з підвищеними ризиками для стану здоров'я військовослужбовців. Тому дуже важливою є організація ефективно працюючої системи їх медичного забезпечення. Медичне забезпечення – це окремий вид забезпечення військ (сил), що являє собою систему заходів щодо збереження та зміцнення здоров'я особового складу, запобігання виникненню і розповсюдженню хвороб, надання медичної допомоги військовослужбовцям, лікування і відновлення їх працездатності та боєздатності після поранень, уражень, захворювань і травм. Воно включає організаційні, лікувально-профілактичні (лікувально-евакуаційні), санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, медичну розвідку, заходи медичного захисту особового складу від впливу уражаючих факторів радіаційного, хімічного та біологічного походження, медичне постачання [9].

Медичне забезпечення передбачає проведення у військах (силах) лікувально-профілактичних заходів, надання всіх видів безоплатної медичної допомоги військовослужбовцям, у тому числі і стоматологічної, а також проведення медичної і медико-психологічної реабілітації. Військовослужбовці забезпечуються безоплатною медичною допомогою у медичних підрозділах військових частин і з'єднань, а також у закладах охорони здоров'я Збройних Сил України. У разі їх відсутності або відсутності відповідних відділень чи спеціального медичного обладнання за місцем проходження військової служби або за місцем проживання військовослужбовців, а також у невідкладних випадках, медична допомога надається у державних або комунальних закладах охорони здоров'я чи у закладах охорони здоров'я інших центральних органів виконавчої влади. Здоров'я військовослужбовців є важливою складовою боєздатності військ. Належне медичне забезпечення військ, своєчасна та якісна медична допомога і медична евакуація поранених, уражених, травмованих і хворих з районів бойових дій сприяють зміцненню бойового духу військовослужбовців [9].

Загальні положення, принципи і вимоги щодо організації медичного забезпечення військ (сил) розробляються та застосовуються на підставі законодавства України з питань охорони здоров'я, стандартів і клінічних протоколів надання медичної допомоги, військово-медичних стандартів, з урахуванням вимог ООН та положень Женевських конвенцій про захист жертв війни, а також Принципів і політики медичного забезпечення НАТО і Спільної доктрини з медичного забезпечення НАТО [10]. Медичне забезпечення військовослужбовців під час дії особливого періоду, надзвичайного стану, інших кризових ситуацій має проводитися в обсягах, що максимально відповідають основним вимогам мирного часу. За таких умов змінюється лише організація медичного забезпечення військ (сил) відповідно до характеру збройного конфлікту та конкретних умов оперативної і бойової обстановки [9].

Охорона здоров'я військовослужбовців забезпечується створенням сприятливих санітарно-гігієнічних умов проходження військової служби, побуту та системою заходів з обмеження дії небезпечних факторів військової служби, з урахуванням її специфіки та екологічної обстановки, які здійснюються командирами (начальниками) у взаємодії з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Турбота про збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців - обов'язок командирів (начальників). На них покладається забезпечення вимог безпеки при проведенні навчань, інших заходів бойової підготовки, під час експлуатації озброєння і військової техніки, проведення робіт та виконання інших обов'язків військової служби [2].

Військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, мають право на безоплатну медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. Військовослужбовці, резервісти під час служби у військовому резерві щорічно проходять медичний огляд. У разі відсутності за місцем проходження військової служби, навчальних (або перевірочних) та спеціальних зборів або за місцем проживання військовослужбовців військово-медичних закладів охорони здоров'я, відповідних відділень або ліжко-місць чи спеціального медичного обладнання, а також у невідкладних випадках медична допомога військовослужбовцям надається державними або комунальними закладами охорони здоров'я за рахунок програми державних гарантій медичного обслуговування населення або інших бюджетних програм, розпорядниками яких є органи управління такими закладами. Військовослужбовці під час лікування у закладах охорони здоров'я всіх форм власності та підпорядкування забезпечуються покращеним харчуванням відповідно до норм, які застосовуються у військово-медичних закладах, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [2].

Держава забезпечує безоплатну психологічну допомогу військовослужбовцям, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у здійсненні заходів, необхідних для

забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах. Психологічна допомога надається силами та засобами структурних підрозділів психологічних служб військових частин (військових формувань та правоохоронних органів), а в разі потреби - на базі закладів, з якими укладено договори (на оплату послуг з харчування, проживання, відновлення тощо), згідно з порядками, затвердженими центральними органами виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування та правоохоронні органи [2].

Особи, які звільняються або звільнені з військової служби з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, члени сімей таких осіб, члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, члени сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, визначені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [11], мають право на безоплатну психологічну допомогу. Організація психологічної допомоги зазначеним особам провадиться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України. Порядок та умови надання психологічної допомоги визначаються Кабінетом Міністрів України [2].

У період дії воєнного стану військовослужбовці, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах здійснення зазначених заходів, можуть бути направлені відповідно до висновку військово-лікарської комісії для подальшого надання їм медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України. На зазначених військовослужбовців та супроводжуючий їх медичний персонал не поширюються обмеження щодо виїзду громадян України за межі України. Порядок надання військовослужбовцям медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації у медичних закладах за межами України і проведення оплати послуг з надання такої медичної допомоги встановлюється Кабінетом Міністрів України. Відшкодування вартості проїзду та оплати послуг з надання такої медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, крім випадків надання зазначеної допомоги коштом приймаючої сторони [2].

Надзвичайно важливою і дуже проблемною сферою є забезпечення військовослужбовців жилими приміщеннями. Житлове забезпечення військовослужбовців - це комплекс заходів соціально-економічного, правового та господарсько-організаційного характеру, спрямованих на забезпечення потреб військовослужбовців та членів їх сімей у постійному та/або тимчасовому житловому приміщенні, яке має відповідати встановленим санітарно-гігієнічним нормам.

Забезпечення житлом військовослужбовців як одна зі складових державної політики у сфері соціального захисту є надзвичайно важливим елементом створення стабільності та сприятливого морально-психологічного клімату у військових колективах, що, у свою чергу, активно позначається на зміцненні обороноздатності держави [12].

Держава забезпечує військовослужбовців жилими приміщеннями або за їх бажанням грошовою компенсацією за належне їм для отримання жиле приміщення. Військовослужбовці, призвані на військову службу під час мобілізації, на особливий період або на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, розміщуються в казармах (на кораблях) згідно із Статутом внутрішньої служби Збройних Сил

України. За ними зберігаються жилі приміщення, які вони займали до призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період або на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. Вони не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов. Військовослужбовці та члени їх сімей, які проживають разом з ними, забезпечуються службовими жилими приміщеннями, що повинні відповідати вимогам житлового законодавства [2].

У разі відсутності службового жилого приміщення військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом і не перебувають у шлюбі, розміщуються безплатно в спеціально пристосованих казармах у розташуванні військової частини, а сімейні - у сімейних гуртожитках. Житлово-побутові умови в таких казармах повинні відповідати вимогам, які пред'являються до гуртожитків, що призначені для проживання одиноких громадян. У разі відсутності можливості розміщення зазначених військовослужбовців у спеціально пристосованих казармах у розташуванні військової частини та сімейних гуртожитках військова частина зобов'язана орендувати для військовослужбовців та членів їх сімей жиле приміщення або за їх бажанням виплачувати грошову компенсацію за піднайом (найом) жилого приміщення. Для військовослужбовців офіцерського складу у разі відсутності службового жилого приміщення військова частина зобов'язана орендувати житло для забезпечення ним військовослужбовців та членів їх сімей або за їх бажанням виплачувати грошову компенсацію за піднайом (найом) жилого приміщення [2]. Розмір і порядок виплати військовослужбовцям грошової компенсації за піднайом (найом) ними жилих приміщень визначаються Кабінетом Міністрів України. Розмір такої грошової компенсації залежить від регіону, де мешкає та проходить службу військовослужбовець (військовослужбовиця), а також від кількості членів їх сімей [12]

За військовослужбовцями, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу, зберігаються жилі приміщення, які вони займали до призову на військову службу. Такі військовослужбовці не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, та зараховані на квартирний облік у військовій частині за місцем проходження служби [2].

Військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу, та члени їх сімей, які проживають разом з ними, забезпечуються службовими жилими приміщеннями, що повинні відповідати вимогам житлового законодавства, якщо вони не займали жилих приміщень за місцем проходження служби. У разі відсутності службового жилого приміщення військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу і не перебувають у шлюбі, розміщуються у гуртожитках, призначених для проживання одиноких громадян, а сімейні - у сімейних гуртожитках. У разі відсутності жилих приміщень для проживання військова частина зобов'язана орендувати житло для забезпечення ним військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу, та членів їх сімей або за бажанням військовослужбовця виплачувати йому грошову компенсацію за піднайом (найом) жилого приміщення. Військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу, та члени їх сімей зобов'язані вивільнити займане ними службове жиле приміщення у двотижневий строк з дня виключення зазначених військовослужбовців із списків особового складу військової частини [2].

За військовослужбовцями, які вступили на військову службу за контрактом, зберігається право на жилу площу, яку вони займали до вступу на військову службу. Вони не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, за попереднім місцем проживання [13].

Забезпечення жилими приміщеннями в разі потреби поліпшення житлових умов сімей військовослужбовців, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції або забезпеченні її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та

Луганській областях або забезпеченні їх здійснення та загинули (померли) або пропали безвісти, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [2].

За військовослужбовцями, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, у разі їх направлення для проходження військової служби за межі України або переведення на службу до місцевості, що зазнала інтенсивного радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, бронюється жила площа, яку займали вони та члени їх сімей, на весь час їх перебування за межами України чи в зазначеній місцевості [2].

Військовослужбовцям, а також звільненим з військової служби особам, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, та членам їх сімей, які перебувають на їх утриманні, батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, надається 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирної плати) та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична, тепла енергія та інші послуги) в жилих будинках усіх форм власності в межах встановлених норм, передбачених законодавством. Такі пільги надаються військовослужбовцям і членам їх сімей, які перебувають на їх утриманні, за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [2]. Базовий розмір доходу, що дає право на податкову соціальну пільгу, становить 50% прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня відповідного року [14]

Військовослужбовці, які мають вислугу на військовій службі не менше 17 років та потребують поліпшення житлових умов, мають право на одержання земельної ділянки для будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд в населених пунктах, обраних ними для проживання з урахуванням встановленого порядку. Органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати земельні ділянки та в межах визначених законом повноважень допомогу в будівництві військовослужбовцям, батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, а також звільненим з військової служби особам, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, якщо вони виявили бажання побудувати приватні жилі будинки [2].

Військовослужбовці, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше та потребують поліпшення житлових умов, мають право на одержання кредитів на індивідуальне житлове будівництво або придбання приватного жилого будинку (квартири) на строк до 20 років з погашенням загальної суми та відсоткових ставок за кредитами за рахунок коштів, призначених у державному бюджеті на утримання Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Зазначений кредит надається військовослужбовцю тільки один раз протягом усього часу проходження ним військової служби. Порядок та умови надання військовослужбовцям кредитів на індивідуальне житлове будівництво або придбання приватного жилого будинку (квартири) визначаються Кабінетом Міністрів України [2].

Військовослужбовці у разі укладення першого контракту мають право на компенсацію 50 відсотків першого внеску за кредитом, забезпеченим предметом іпотеки відповідно до Умов забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України, та додатково 100 тисяч гривень після першого року військової служби, та ще 100 тисяч гривень після другого. Компенсація надається військовослужбовцю лише один раз протягом усього часу проходження ним військової служби [2].

Пенсійне забезпечення військовослужбовців – це система фінансової та соціальної підтримки, спрямована на задоволення потреб осіб, звільнених з військової служби, у разі наявності визначених законом підстав. умови, Норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Державному бюро розслідувань, Національному антикорупційному бюро України, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції, Бюро економічної безпеки України чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, визначено Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Особи з числа військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби) рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу, особи, які мають право на пенсію за вказаним Законом при наявності встановленої цим правовим актом вислуги на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Державному бюро розслідувань та на службі на посадах начальницького складу в Національному антикорупційному бюро України, Службі судової охорони і в державній пожежній охороні, службі в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, в органах і підрозділах цивільного захисту, податкової міліції, Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України мають право на довічну пенсію за вислугу років. Військовослужбовці, особи, які мають право на пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», які стали особами з інвалідністю за умов, передбачених цим правовим актом, набувають право на пенсію по інвалідності. Члени сімей військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, які загинули чи померли або пропали безвісти, мають право на пенсію в разі втрати годувальника [15].

Пенсія за вислугу років призначається особам з числа військовослужбовців, незалежно від їх віку, які з 1 жовтня 2020 року або після цієї дати і на день звільнення мають вислугу 25 календарних років і більше. Пенсії їм призначаються і виплачуються після звільнення їх зі служби [15].

Пенсіонерам з числа військовослужбовців та осіб, які отримують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», у разі повторного прийняття їх на військову службу до Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту, службу до Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, Служби судової охорони, органів та підрозділів цивільного захисту та Державної кримінально-виконавчої служби України виплата пенсій на час їх служби припиняється. При наступному звільненні із служби цих осіб виплата їм пенсій здійснюється з урахуванням загальної вислуги років на день останнього звільнення. Однак пенсіонерам із числа військовослужбовців та осіб, які отримують пенсію за вказаним вище Законом, у разі призову їх на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийняття за контрактом на військову службу чи службу цивільного захисту, в тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, служби цивільного захисту, до Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів та підрозділів цивільного захисту під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення виплата пенсій не припиняється. Після звільнення із служби таких осіб виплата їм пенсій здійснюється з урахуванням додаткової вислуги років від часу призову їх на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за

призовом осіб із числа резервістів в особливий період або повторного прийняття їх на службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, служби цивільного захисту до дня фактичного звільнення. Якщо новий розмір пенсії цих осіб буде меншим за розмір, який вони отримували до призову або повторного прийняття їх на службу, виплата їм пенсій здійснюється у розмірі, який вони отримували до призову або прийняття на службу в особливий період [15].

Відповідно до п.4 ст.115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» для військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, передбачено пільговий пенсійний вік: після досягнення чоловіками 55 років, жінками - 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років у чоловіків і не менше 20 років у жінок [16].

Правовий статус членів добровольчих формувань територіальних громад визначено у Законі України «Про основи національного спротиву» і деталізовано у Положенні про добровольчі формування територіальних громад, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1449, Порядку організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1447 та в інших підзаконних правових актах. Членом добровольчого формування може бути громадянин України віком від 18 років, який проживає на території громади, де діє добровольче формування, пройшов медичний, професійний та психологічний відбір (перевірку) і уклав контракт добровольця територіальної оборони. Контракт добровольця територіальної оборони укладається між командиром добровольчого формування та особою, яка подала заяву щодо членства в добровольчому формуванні. Такі особи укладають контракт добровольця територіальної оборони строком на три роки. Форма контракту добровольця територіальної оборони затверджена наказом Міністерства оборони України від 7 березня 2022 року № 84 [17]. На членів добровольчих формувань територіальних громад, які уклали цей контракт, поширюються гарантії соціального і правового захисту, передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та ст. 119 Кодексу законів про працю України. Остання, зокрема, передбачає низку гарантій для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків, а саме: збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку на час виконання державних або громадських обов'язків; надання гарантій і пільг працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених Кодексом цивільного захисту України, законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» і «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» відповідно до цих законів [18].

Наведені види забезпечення у сукупності з їх нормативно-правовим регулюванням і правозастосовною практикою утворюють систему соціально-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад. Така система має наступні властивості: 1) комплексність (підтримка військовослужбовців і членів їх сімей протягом проходження служби та після її завершення має забезпечувати захист їх основних потреб (грошових, продовольчих, речових, медичних, психологічних, житлових та ін.), охоплюючи широке коло гарантій); 2) стабільність (соціально-правовий захист військовослужбовців та інших категорій громадян має безперешкодно здійснюватися протягом тривалого періоду, що, у свою чергу, потребує реалістичності законотворчої діяльності при визначенні обсягу гарантій та пільг; 3) детермінованість специфікою проходження військової служби та основними проблемами, ризиками та небезпеками, що виникають під час її проходження; 4) наявність позитивного впливу наявного рівня соціально-правового захисту на стан національної безпеки і оборони, морально-психологічний клімат у військових формуваннях.

Вказане дає змогу визначити поняття системи соціально-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад як

сукупності гарантій забезпечення їх основних потреб, нормативно-правового регулювання і правозастосовної практики, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод означених осіб, задоволення їх матеріальних і духовних потреб, пропорційне ризикам та небезпекам їх діяльності.

Висновки

Аналізуючи вищевикладені аспекти соціального захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад, стає очевидним, що попри значні законодавчі зусилля, у цій сфері існують численні проблеми, які потребують невідкладного системного вирішення. Насамперед, існує потреба у посиленні контролю за фактичною реалізацією встановлених державою гарантій, оскільки розбіжності між нормативно-правовим регулюванням та його практичним застосуванням можуть призводити до соціальної напруги та зниження мотивації військовослужбовців. Потребує постійної адаптації система грошового забезпечення з урахуванням інфляційних процесів та зростання рівня життя – грошове забезпечення військовослужбовця в умовах воєнного стану повинно виконувати у тому числі й мотиваційну функцію для військовозобов'язаних. Важливою проблемою є недостатня прозорість та уніфікація процедур забезпечення житловими приміщеннями та компенсацій за їх піднайом, що часто створює адміністративні бар'єри та сповільнює забезпечення нагальних житлових потреб військовослужбовців та їхніх сімей. Особливої уваги вимагає вдосконалення системи медичного та психологічного забезпечення, зокрема розширення доступу до якісної реабілітації для військовослужбовців, які отримали поранення, контузії або мають посттравматичні стресові розлади. Крім того, прогалини у правовому регулюванні правового статусу членів добровольчих формувань територіальних громад потребують свого заповнення шляхом деталізації та усунення потенційних дискримінаційних практик. Подальше дослідження цих аспектів, з акцентом на виявленні системних недоліків та розробці конкретних механізмів їх подолання, є ключовим для забезпечення стійкості та ефективності сектору безпеки і оборони України.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.05.2025)
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 25.05.2025)
3. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П. Соціально-правовий захист особового складу сектору безпеки і оборони України в сучасних умовах. Інформація і право. 2022. №3(42). С.89-96.
4. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 704. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 25.05.2025)
5. Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення 25.05.2025)
6. Про затвердження Інструкції з організації продовольчого забезпечення Збройних Сил України та годування штатних тварин військових частин Збройних Сил

- України шляхом залучення суб'єктів господарювання: наказ Міністерства оборони України від 9 лютого 2016 року № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0361-16#Text> (дата звернення 25.05.2025)
7. Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в мирний час та особливий період: затверджена наказом Міністерства оборони України від 29 квітня 2016 року № 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4> (дата звернення 25.05.2025)
 8. Про затвердження Порядку виплати військовослужбовцям Збройних Сил України підйомної допомоги: наказ Міністерства оборони України від 5 лютого 2018 року № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-18#Text> (дата звернення 25.05.2025)
 9. Доктрина «Медичні Сили Збройних Сил України»: затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 13 листопада 2020 року. URL: <https://sproutyvg7.com.ua> (дата звернення 25.05.2025)
 10. STANAG: AJP-4.10 Спільна доктрина НАТО з медичного забезпечення. URL: <https://tccc.org.ua/guide/ajp-410-allied-joint-doctrine-medical-support-stanag>
 11. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n739> (дата звернення 25.05.2025)
 12. Про розмір і порядок виплати грошової компенсації військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, розвідувальних органів, Державної прикордонної служби, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони та військовослужбовцям, відрядженим до Міністерства освіти і науки, Державного космічного агентства, за піднайом (найом) ними житлових приміщень: постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 25.05.2025)
 13. Про затвердження Інструкції з організації забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей жилими приміщеннями: наказ Міністерства оборони України від 31 липня 2018 року № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1020-18#Text> (дата звернення 25.05.2025)
 14. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 25.05.2025)
 15. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення 25.05.2025)
 16. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення 25.05.2025)
 17. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#n84> (дата звернення 25.05.2025)
 18. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 25.05.2025)